

O‘ZBEKISTONDA MATEMATIKA FANINIG TARAQQIYOTI

Do‘stova Salima Halimovna

“TIQXMMI” MTU, Buxoro tabiiy resurslarni boshqarish instituti

E-mail: sdustova1984@gmail.com

Qobilov Komiljon Hamidovich

Buxoro davlat universitetining “Amaliy matematika va dasturlash texnologiyalari”
kafedrasasi assistenti

E-mail: komiljonhamidovich1988@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada O‘zbekistonda matematika fanining taraqqiyoti va unga hissa qo‘shgan atoqli olimlar Romanovskiy, Qori-Niyoziy va Sarimsoqovlarning ijodlari haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: matematika, rivojlanish, mutaxassislar, izlanish va tadqiqotlar.

DEVELOPMENT OF MATHEMATICS IN UZBEKISTAN

ABSTRACT

This article talks about the development of mathematics in Uzbekistan and the works of famous scientists Romanovsky, Kori-Niyoziy and Sarimsakov who contributed to it.

Keywords: mathematics, development, specialists, research and studies.

O‘zbekistonda matematika fanining rivojlanishi O‘rta Osiyo davlat universitetining ochilishi bilan bevosita bog‘liq, milliy mutaxassislarining yetishib chiqishida bu maskanni tashkil etishga, yordamga kelgan rus matematiklari o‘z hissalarini qo‘shdilar. Bular orasida Vsevolod Ivanovich Romanovskiy (1879-1954) ning xizmatlari alohida ahamiyatga egadir.

O‘zbekistonda ehtimollar nazariyasi va matematik statistika bo‘yicha butun dunyoga mashhur ilmiy maktabning ro‘yobga kelish maskani O‘zbekiston Milliy Universiteti bo‘ldi. Matematikaning bu sohasiga doir nazariy va amaliy tadqiqotlar universitet tashkil etilganidan boshlangan bo‘lib, unga atoqli matematik olim Vsevolod Ivanovich Romanovskiy (1879-1954) asos solgan. Umuman ushbu sohada O‘zbekiston olimlarining o‘tgan davrdagi barcha yutuqlari shu buyuk insonning nomi bilan bog‘liq bo‘ldi. O‘sh davrda Romanovskiy xususiy hosilalali differensial tenglamalar va sonlar nazariyasi bo‘yicha tadqiqotlar olib bordi, “Analizga kirish” ma’ruza kursini nashr etdi. Lekin uning e’tiborini ko‘proq ehtimollar nazariyasi va matematik statistika masalalari ola boshladi va u matematikaning bu sohasi bo‘yicha yirik mutaxassisga aylandi.

Romanovskiyning Toshkent davlat universitetida pedagogik faoliyati katta ahamiyatga ega. Uning 60 dan ziyod o‘quvchilari mashhur olimlar bo‘lib yetishdilar va turli oliy o‘quv yurtlarida va ilmiy-tadqiqot institutlarida samarali ishladilar.

O‘zbekiston FA akademiklari T.N.Qori-Niyozov, T.A.Sarimsoqov, S.X.Sirojiddinov, K.I.Lapkin, PFA akademigi A.I.Markushevich, O‘zbekiston FA muxbir a‘zolari I.S.Arjanix, professorlar N.I.Nazarov, V.N.Peregudov, M.I.Eydelman, M.K.Kamolov, X.M.Mushtariy va boshqa ko‘plab olimlar fanga yo‘lni uning ta’sirida boshlaganlar.

Romanovskiy katta ma’rifiy ishni amalga oshirdi. U og‘zaki va yozma ravishda turli ishlab chiqarish va ilmiy tashkilotlarga maslahatlar berdi. 1918 yilda

tashkil etilgan Toshkent Matematik jamiyatining raisi, siyosiy va ilmiy bilimlar tarqatish bo'yicha jamiyatning faol a'zosi bo'lib faoliyat ko'rsatdi.

Romanovskiyning xizmatlari uchun bir nechta ordenlar bilan taqdirlagan. 1936 yilda unga O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan fan arbobi unvoni berildi.

O'zRFA (1943) tashkil topgan kundan boshlab uning xaqiqiy a'zosi, fizika-matematika bo'limining raisi bo'ldi. Professor Romanovskiy qoldirgan bebaho merosni Toshkent matematika maktabi an'alarini T.A.Sarimsoqov, S.H.Sirojiddinovlar muvaffaqiyatli davom ettirdilar.

Respublikamizda matematikaning rivojlanishida birinchi o'zbek matematiklaridan biri Toshmuhammad Niyozovich Qori-Niyoziy (1896-1970) muhim ishlarni amalga oshirdi. O'zbek matematika atamashunosligining shakllanishiga katta hissa qo'shdi. O'zbek tilida matematika bo'yicha o'quv qo'llanmalarini yozdi: «Matematik analizning asosiy kursi va «Analitik geometriya asosiy kursi» (1937) kitoblaridir.

T.N.Qori-Niyozov ilmiy faoliyatini V.I.Romanovskiy rahbarligida boshlab, universitet tugashi oldidan olim sifatida shakllandi.

T.A.Sarimsoqov o'z ilmiy faoliyatini klassik ortogonal polinomlar nollarining taqsimoti taaluqli matematik analiz muammolarini tadqiq etish bilan boshlagan. Bu masalalarni o'rganishda u birinchi marta ehtimollar nazariyasi usullarini qo'lladi, bu unga bir tomondan, yangi chuqur natijalar olishga, ikkinchi tomondan, yetarlicha ularni sodda olishga, ayrim hollarda esa oldingi ma'lum natijalarni yaxshilashga erishdi.

T.A.Sarimsoqov tomonidan taklif etilgan metod na faqat klassik polinamlarni o'rganishga, balki ikkinchi tartibli tebranuvchi yechimlari bo'lgan funksiyalarni o'rganishga foydali bo'lib chiqdi. Keyinchalik, o'z metodini rivojlantirib T.A.Sarimsoqov polinomlar ixtiyoriy ketma-ketligi ildizlari taqsimoti va boshqa xossalarni o'rgandi. Bu yo'nalish bo'yicha olingan natijalar potentsiallar nazariyasi bilan chuqur bog'lanishga ega.

Olimning bir qator ishlari chekli, lekin bir jinsli bo‘lmagan Markov zanjirlari hamda chekli intervaldagi holatlar to‘plamga ega bir jinsli Markov zanjirlari uchun o‘tish ehtimollarining ergodiklik, regulyarlik va limitik holatlarning boshqa masalariga bag‘ishlangan.

T.A.Sarimsoqov tadqiqotlarida nazariy ishlanmalar konkret amaliy masalalar bilan muvofiq tarzda olib borilgan.1948 yilda sinoptik meteorologiya bo‘yicha ishlari majmuasi uchunu bilan hamkorlik qilgan olimlar bilan birgalikda Davlat mukofoti laureatiga sazovor bo‘ldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI: (REFERENCES)

- 1.Nazarov X.,Ostonov K. Matematika tarixi.-T.: O‘qituvchi,1996
- 2.www.mathedu.ru/
3. V. A. N i k i f o r o v s k i y. Iz istorii algebri XVI— XVII vv. M.:Nauka,1979.